

Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών

Τόμ. 8 (1990)

Τα όρια των χωρών και των επαρχιών της Μικράς Ασίας

Μ. Β. Σακελλαρίου

doi: [10.12681/deltiokms.238](https://doi.org/10.12681/deltiokms.238)

Copyright © 2015, Μ. Β. Σακελλαρίου

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Σακελλαρίου Μ. Β. (1990). Τα όρια των χωρών και των επαρχιών της Μικράς Ασίας. *Δελτίο Κέντρου Μικρασιατικών Σπουδών*, 8, 207–220. <https://doi.org/10.12681/deltiokms.238>

ΑΠΟ ΤΟ ΥΛΙΚΟ ΤΟΥ ΑΡΧΕΙΟΥ

ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΠΑΡΧΙΩΝ¹ ΤΗΣ ΜΙΚΡΑΣ ΑΣΙΑΣ

Μόλο που τὸ Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν χρησιμοποίησε καὶ χρησιμοποιεῖ σύγχρονα ἐμπειρικὰ κριτήρια γιὰ τὴν ἔνταξη τῶν μικρασιατικῶν ἑλληνικῶν πληθυσμῶν κατὰ τὴν περίοδο που ἀφορᾷ τὶς ἔρευνές του, σταθερὰ αἰσθανόμαστε τὴν ἀνάγκη νὰ κάνουμε συσχετισμοὺς μετὰ τὴν ἀρχαία διαίρεση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας καὶ νὰ μεταχειριζόμαστε τὴν ἀρχαία ὀνοματολογία, που ἄλλωστε ἀποτελεῖ καθιερωμένο —διεθνῶς— μέσο συνεννόησης.

Ὅπως εἶναι γνωστό, στὸ πέρασμα τῶν αἰῶνων, τὰ ὄρια τῶν *χωρῶν* καί, ἀργότερα, *ἐπαρχιῶν* τούτων μεταβλήθηκαν πολλὲς φορές, κάποτε μάλιστα μετακινήθηκαν σὲ μεγάλες ἀποστάσεις· ἀκόμη καὶ ὁ ἀριθμὸς τους δὲν ὑπῆρξε σταθερὸς.

Ἐπιπλέον, λίγα μόνο σημεῖα τῆς διαδρομῆς τῶν συνόρων, κατὰ τὶς διάφορες φάσεις τῆς ἱστορίας τους, εἶναι βέβαια καὶ ἀσφαλῆ: *μεγάλα*, πολὺ *μεγάλα* τμήματά τους χαράζονται συμπερασματικά, μετὰ μεγαλύτερο ἢ μικρότερο βαθμὸ προσέγγισης, συχνὰ μάλιστα οἱ γνώμες τῶν εἰδικῶν ἀποκλίνουν σημαντικὰ μετὰξὺ τους. Ἀναμφισβήτητα, οἱ ἀνάγκες τοῦ Κέντρου ἐπιβάλλουν, ὥστε οἱ συνεργάτες του νὰ μὴν ἀγνοοῦν που βρίσκεται σήμερα ἡ σχετικὴ ἔρευνα καὶ ποῖα εἶναι, στὶς πιὸ γενικὲς γραμμές, τὰ συμπεράσματά της.

Α' Πηγὲς καὶ βοηθήματα

α) Οἱ πηγὲς

Οἱ πηγὲς που διαθέτουμε γιὰ τὸν καθορισμὸ τῶν ὁρίων τῶν διαφόρων μικρασιατικῶν χωρῶν ἢ ἐπαρχιῶν εἶναι:

1. Ἐλάχιστες ἄμεσες πληροφορίες, γενικὰ σύντομες καὶ δίχως ἀκριβο-

---

1. Ὁ ὄρος *«χωρὲς»* κυριολεκτεῖται γιὰ τὴν κλασικὴ καὶ ἀκόμη —γιὰ τὶς πιὸ πολλὲς περιπτώσεις— γιὰ τὴν *ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ*: ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, Καρία, Λυδία κτλ. εἶναι, ἀντίστοιχα, ἡ χώρα τῶν Καρῶν, τῶν Λυδῶν κτλ. Ὁ ὄρος *«ἐπαρχίαις»* εἶναι σωστὸς ὅταν πρόκειται γιὰ μονάδες τῆς ρωμαϊκῆς διοικητικῆς διαίρεσης.

λογία, ιδίως από φιλολογικά κείμενα (γεωγραφικά, ιστορικά κτλ.), είτε για την έκταση μιᾶς χώρας ἢ ἐπαρχίας γενικά, είτε για ἓνα μεγαλύτερο ἢ μικρότερο τμήμα τῶν ὁρίων της.

2. Ἀφθονότερες σχετικὰ ἔμμεσες ἐνδείξεις, κυρίως εἰδήσεις για τὴν ὑπαγωγὴ πόλεων ἢ ἄλλων γεωγραφικῶν μονάδων σ' ὀρισμένη χώρα —στὰ ρωμαϊκὰ χρόνια: ἐπαρχίας— ἢ σὲ κάποια ὑποδιαίρεσή της. Ὅπως εἶναι αὐτονόητο, περισσότερο εὐπρόσδεκτες εἶναι οἱ εἰδήσεις ἀπὸ τὶς ὁποῖες προκύπτει ὅτι μιὰ γεωγραφικὴ μονάδα ἦταν στὰ σύνορα δύο γειτονικῶν χωρῶν ἢ ἐπαρχιῶν ἢ σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπ' αὐτά. Οἱ πληροφορίες τῆς κατηγορίας αὐτῆς προέρχονται ἐπίσης ἀπὸ γεωγραφικά, ἱστορικά καὶ ἄλλα κείμενα, ἀλλὰ οἱ πρὸ πολλῆς ὀφείλονται σ' ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα.

Παρ' ὅλη τὴ συγκέντρωση καὶ ἀξιοποίηση τῶν σχετικῶν χωρίων ἀπὸ πολλῆς γενεᾶς ἐρευνητῶν, μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ὁποῖους ἐπιμονότερα καὶ συστηματικότερα ἀσχολήθηκαν μὲ τὴν ἱστορικὴν γεωγραφία καὶ τὴν τοπογραφία τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καὶ εἰδικότερα μὲ τὰ ὄρια τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν καὶ ἐπαρχιῶν, κατὰ τὴ *ρωμαϊκὴ* καὶ τὴ *βυζαντινὴ ἐποχὴ*, ἢ μὲ τὰ σύνορα τῶν *μητροπόλεων* καὶ τῶν *ἐπισκοπῶν τοῦ χώρου πού μᾶς ἐνδιαφέρει*, τὸ ὕλικὸ εἶναι πάντα ἀποσπασματικὸ καὶ ἐλλειπέστατο. Ὅταν μάλιστα λάβει κανεὶς ὑπόψη τὸ γεγονός ὅτι, ὅπως εἴπαμε, τὰ ὄρια ἄλλαξαν κατὰ πυκνὰ χρονικὰ διαστήματα καὶ ὅτι οἱ λίγες ἑκατοντάδες εἰδήσεων καὶ ἐνδείξεων πού διαθέτουμε εἶναι κλιμακωμένες ἀπὸ τὴν ἀρχαϊκὴ ὡς τὴ *βυζαντινὴ ἐποχὴ*, μπορεῖ, καὶ χωρὶς νὰ προσεγγίσει τὰ σχετικὰ θέματα, ν' ἀντιληφθεῖ ὅτι τελικὰ οἱ μαρτυρίες, μὲ τὶς ὁποῖες ἐπιχειρεῖται ἡ διαγραφὴ τῶν ὁρίων τούτων σὲ μιὰ ὀρισμένη ἱστορικὴ στιγμή, δὲν εἶναι παρὰ ἓνα ὑποπλατῆλα τοῦ συνόλου.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ἡ χρησιμοποίηση καὶ ἐρμηνεία τοῦ ὕλικου συναντᾷ διάφορες δυσκολίες, ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἀναφέρω δύο, τὶς συνηθέστερες καὶ σπουδαιότερες:

1. Ὅχι σπάνια συμβαίνει νὰ ξέρομε ὅτι τὰ σύνορα δύο χωρῶν ἢ ἐπαρχιῶν ἦσαν κοντὰ σὲ μιὰ ὀρισμένη γεωγραφικὴ μονάδα, ἀλλ' ἀγνοοῦμε τὴ θέση της. Τότε τὸ πρόβλημα τῆς χάραξης τῶν συνόρων συνδέεται μὲ τὴν τοποθέτηση τῆς μονάδας αὐτῆς καὶ ἐπηρεάζεται ἀπὸ τὶς σχετικὲς συζητήσεις, συχνὰ πολὺπλοκες, γιατί ἐπεκτείνονται σὲ γειτονικὰ γεωγραφικά καὶ εἰδολογικὰ ἐδάφη καὶ διασταυρῶνεται μ' ἄλλα ζητήματα ταυτίσεων καὶ τοποθετίσεων.

2. Συχνὰ ἐπίσης ἔχομε νὰ κάνουμε μὲ πληροφορίες ἀσυμβίβαστες ἀναμεταξύ τους. Σὲ κάθε τέτοια περίπτωση τίθεται πρῶτα τὸ ἐρώτημα ἂν ἡ ἀσυμφωνία τῶν πηγῶν ὀφείλεται σὲ σφάλμα κάποιας ἀπ' αὐτὲς —προπάντων ὅταν πρόκειται γιὰ ἔργα ἀδόκιμων συγγραφέων— ἢ στὸ γεγονός ὅτι ἀνάμεσα στὶς δύο ἀντιφατικὲς πληροφορίες ἔχει πραγματικὰ μεσολαβήσει κάποια μεταβολή. Στὴ δευτέρη περίπτωση, γεννιέται ἓνα νέο πρόβλημα: μήπως τὸ μεταγενέστερο κείμενο δὲν ἀποδίδει πράγματι μιὰ ὑστερόχρονη φάση, ἀλλ' ἀντίστροφα, ἀντλώντας ἀπὸ μιὰ παλιότερη πηγὴ, μᾶς μεταφέρει σὲ μιὰ προγενέστερη ἐποχὴ.

β) Ἡ σημερινή κατάσταση τῆς ἔρευνας

Ὅπως εἶναι φυσικό, κάτω ἀπὸ τὶς συνθήκες ποὺ σύντομα ἰχνογραφήσαμε, ἐλάχιστα εἶναι τὰ βέβαια καὶ τὰ δεκτὰ ἀπὸ ὄλους, ἐνῶ διάπλατα ἀνοίγονται οἱ θύρες στὶς ὑποθέσεις καὶ στὶς συζητήσεις, ἀπὸ τὶς ὁποῖες μὲ κόπο προκύπτει, ἀραιὰ καὶ ποῦ, κανένα καινούργιο δεδομένο. Γιὰ τοῦτον ἀκριβῶς τὸ λόγο πλεονάζουν οἱ ὀλότελα λεπτομερειακὲς ἐργασίες, σπανίζουν ἐκεῖνες ποὺ ἀφοροῦν τὴν ἔκταση μιᾶς ὀλόκληρης χώρας ἢ ἐπαρχίας μέσα ἀπὸ τὸ πέρασμα περισσότερων αἰῶνων καὶ εἴμαστε ἀκόμη μακριὰ ἀπὸ μιὰ μελέτη ποῦ ν' ἀγκαλιάζει ὀλόκληρη τὴ Μικρὰ Ἀσία.

Ἐδῶ σημειώνουμε τὰ κυριότερα ἀπὸ τὰ βοηθήματα τῆς δεύτερης ομάδας, ποῦ αὐτὴ τὴ στιγμή εἶναι τὰ μόνα ποῦ, λίγο ἢ πολὺ, συγκεντρώνουν καὶ συζητοῦν τὰ πορίσματα τῶν ἐιδικότερων ἐρευνῶν.

1. Ἄρθρα τῆς *Real-Encyklopedie*:

Hirschfeld, *Aiolis*, I 1, 1894, c. 1035.

Burchner, *Doris*, V 2, 1905, c. 1565-1566.

Burchner-Brandis, *Galatia*, VII 1, 1910, c. 519 sqq., *passim*.

Burchner, *Ionia*, IX 2, 1916, c. 1893.

Burchner, *Isauria*, IX 2, 1916, c. 2056.

Ruge, *Kappadokia*, X 2, 1919, c. 1910-1911.

Burchner, *Karia*, X 2, 1919, c. 1943-1944.

Ruge, *Kilikia*, XI 1, 1921, c. 385.

Keil, *Lydia*, XIII 2, 1927, c. 2161 sqq., *passim*.

Ruge, *Lykaonia*, XIII 2, 1927, c. 2253.

Ruge, *Lykia*, XIII 2, 1927, c. 2270-2271.

Ruge, *Pamphylia*, XVIII 3, 1949, c. 354-359, 364-378.

Ruge, *Phrygia*, XX 1, 1941, c. 790-801.

Σημ. Τὰ ἄρθρα γιὰ τὴν Παφλαγονία, τὴν Πισιδία, τὸν Πόντο, δὲ βρίσκονται στὴ θέση τους; θὰ δημοσιευτοῦν σὲ παραρτήματα σ' ἐποχὴ ποῦ εἶναι ἀγνωστὴ ἀκόμη.

Ἡ ἀξία τῶν ἄρθρων τούτων εἶναι ἄνιση. Τὰ πιὸ παλιὰ, ἰδίως τὰ πρὶν ἀπὸ τὸ 1920, εἶναι συνοπτικὰ καὶ ὄχι πάντοτε ἐπιτυχή, ἀκόμη καὶ μὲ τὰ κριτήρια τῆς τότε ἐποχῆς (συγκεκριμένα ἐκεῖνα ποῦ φέρουν τὴν ὑπογραφή τοῦ Burchner). Ἀπὸ τὸ 1920 καὶ ἔπειτα εἶναι ὀλοένα καὶ πιὸ πλούσια σ' ὕλικὸ καὶ βιβλιογραφία. Τὰ νεότερα ἀπὸ τὸ 1940 ἰσοδυναμοῦν μὲ πραγματικὲς μονογραφίες.

2. Ὅρισμένα γενικότερα ἔργα, ὅπου ὁμως πλατύτερα συζητοῦνται τὰ ὄρια τῶν μικρασιατικῶν ἐπαρχιῶν τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς καί, ἀναδρομικά, τῶν χωρῶν ποῦ προϋπήρξαν ἀπ' αὐτές:

W. T. Arnold, *The Roman system of provincial administration to the accession of Constantine the Great*, Oxford 1915, σσ. 268-276 (ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Ἀσία², Κιλικία, Βιθυνία, Γαλατία, Παμφυλία, Καπαδοκία).

2. Ἡ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία Ἀσία περιλάμβανε τὴ Μυσία, τὴ Λυδία, τὴν Καρία (μαζὶ μὲ τὰ παλιὰ ἐδάφη τῶν ἑλληνικῶν πόλεων) καὶ τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Φρυγίας.

A. H. M. Jones, *The Cities of the Eastern Roman Provinces*, Oxford 1937, σσ. 59-95 (ρωμαϊκή ἐπαρχία Ἀσίας), σσ. 105-109 (Λυκία), σσ. 111-123 (Γαλατία), σσ. 125-145 (Παμφυλία, Πισιδία Λυκαονία), σσ. 175-191 (Καππαδοκία).

D. Magie, *Roman Rule in Asia Minor*, Princeton 1950. *Ρωμαϊκή ἐπαρχία Ἀσία*: σσ. 34, 154, 168-171, 242, 1042-1043, 1044, 1049, 1060-1063, 1123. *Βιθυνία*: σσ. 302, 313-320, 435-436, 1182. *Γαλατία*: σσ. 372-374, 413, 434, 443, 454, 455-458, 574-575, 605, 1237, 1284, 1291, 1304-1305, 1307-1308, 1312, 1317-1324, 1435, 1438, 1459-1461. *Ἰσαυρία*: σ. 1170. *Καππαδοκία*: σσ. 200, 202, 435, 443, 493, 494, 1095, 1332. *Κιλικία*: σσ. 266, 270-271, 285, 288, 376, 383-384, 402, 418, 433-434, 443, 444, 548-549, 576, 660, 1165-1166, 1245, 1256, 1271-1272, 1282-1284, 1459, 1529. *Λυκία*: σσ. 242, 516-517, 521, 529-530, 540, 576, 1370, 1374, 1386-1388. *Παμφυλία*: σσ. 263, 1372. *Παφλαγονία*: σσ. 186, 1081. *Πόντος*: σσ. 178, 189 κ.ἐξ., 368 κ.ἐξ., 434, 443 κ.ἐξ., 548, 561, 1066, 1284 κ.ἐξ., 1291, πρβλ. σχετικά μὲ ὄρια Λυδίας-Καρίας, σ. 36, Λυδίας-Φρυγίας, σσ. 785-786, Λυδίας-Μυσίας, σ. 35, Μυσίας-Φρυγίας σ. 785.

γ) Γενικὸς ἀπολογισμὸς

Διάφορες συμπτώσεις —ἀριθμὸς καὶ ποιότητα τῶν ἀμέσων πληροφοριῶν καὶ τῶν ἐμμέσων ἐνδείξεων, ἔκταση καὶ ἀποτελεσματικότητα τῶν νεότερων ἐρευνῶν— ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα ὅτι σήμερα δὲ διαθέτουμε τὶς ἴδιες περίπου γνώσεις γιὰ τὰ ὄρια ὅλων τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν καὶ ἐπαρχιῶν. Γενικὰ μπορούμε νὰ ποῦμε ὅτι ξέρουμε καλύτερα τὴν ἔκταση τῶν δυτικῶν χωρῶν (Μυσίας, Λυδίας, Καρίας, Λυκίας, καθὼς καὶ τῆς Αἰολίδας καὶ τῆς Ἰωνίας) παρὰ τῶν ἀνατολικῶν (Πόντου, Καππαδοκίας, Κιλικίας)· ὅτι ἀκριβέστερα καθορίζονται τὰ παράλια παρὰ τὰ μεσόγεια σημεῖα. Ἄλλ' αὐτὸ δὲν ἀποτελεῖ ἀπαράβατο κανόνα: χάρη σ' ἐπίμονες μελέτες καὶ σὲ καλὴ ἐκμετάλλευση ἐνδείξεων ἀπὸ ἐπιγραφὰς καὶ νομίσματα ἢ γνώση τῶν συνόρων τῆς Φρυγίας εἶναι ἀπὸ τὶς πιὸ ἱκανοποιητικὰς τόσο ἀπὸ ἄποψη πυκνότητος, ὅσο καὶ ἀπὸ ἄποψη πιθανότητος, πράγμα πού δὲ θὰ μπορούσε νὰ λεχθεῖ γιὰ τὰ κοινὰ ὄρια Ἰσαυρίας - Κιλικίας - Λυκαονίας - Καππαδοκίας.

Β' Ἐνα βοήθημα γιὰ τοὺς συνεργάτες τοῦ Κέντρου Μικρασιατικῶν Σπουδῶν

Οἱ τρέχουσες ἐργασίες τοῦ Κέντρου ἔκαναν ἀπὸ καιρὸ αἰσθητὴ τὴν ἀνάγκη νὰ δοθεῖ στοὺς συνεργάτες τοῦ ἑνα βοήθημα, στὸ ὁποῖο νὰ ἀνατρέχουν κάθε φορὰ πού θὰ παρουσιάζονταν ἐρωτήματα σχετικά μὲ τὰ ὄρια μιᾶς μικρασιατικῆς χώρας. Τὸ βοήθημα τοῦτο θὰ ἔπρεπε νὰ ἔχει ἀφομοιώσει τὰ συμπεράσματα τῶν συζητήσεων πού ἔχουν προηγηθεῖ, ταυτόχρονα ὁμως νὰ εἶναι ὅσο τὸ δυνατὸν πιὸ εὐχρηστο, ὥστε ν' ἀποφεύγεται ὁ κόπος καὶ ἡ

ἀπώλεια χρόνου εκείνων πού πρόκειται νά τό χρησιμοποιοῦν. Τό μέγιστο πού θά ὄφειλε νά παρέχει θά ἦταν μιὰ εἰκόνα τῶν *κυριότερων* μόνον ἀπό τίς μεταβολές πού ὑπέστησαν τά σύνορα τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν καί ἡ διάκριση τῶν σημείων ἢ τῶν τμημάτων πού εἶναι λίγο πολὺ γνωστά καί ἀσφαλῆ ἀπό ἐκεῖνα πού τοποθετοῦνται μέ μικρότερη ἢ μεγαλύτερη προσέγγιση. Ἐπειτα ἀπό διάφορες ἀπόπειρες καί σκέψεις, φάνηκε ὅτι οἱ συνεργάτες θά μπορούσαν καλύτερα νά ἐξυπηρετηθοῦν, ἂν τό βοήθημα τοῦτο παίρνανε τή μορφή χαρτογραφικῶν σχεδιασμάτων. Ἐνα κείμενο μέ πλῆθος ἀπό ἀρχαῖα καί νεότερα, ἰδίως τουρκικά, τοπωνύμια δέ θά μπορούσε νά χρησιμεύσει χωρίς τήν παράλληλη χρήση ὄχι ἐνός, ἀλλά περισσότερων χαρτῶν, καί μάλιστα χαρτῶν πού δέ θά διαθέτει τό Κέντρο· ἐνῶ οἱ χάρτες μπορούν νά διαβαστοῦν ἄμεσα καί χωρίς τή βοήθεια κειμένου, προπάντων ἂν χρησιμοποιηθοῦν γραμμές διαφόρων χρωμάτων, συνεχεῖς, διακοπτόμενες, κυματοειδεῖς, καί σημειωθῶν, ὅπου χρειάζονται, χρονολογίες, ὀνόματα ἀρχαίων πηγῶν καί κάθε ἄλλη διαφωτιστικῆ ἔνδειξη. Ὡστόσο, τελειώνοντας τά σχεδιάσματα, εἶδα ὅτι δέ θά ἦταν ἄσκοπο νά τά συνοδεύσω μέ μερικά συμπληρωματικά σχόλια καί ἐπεξηγήσεις, ἕνα εἶδος προέκτασης τοῦ ὑπομνήματος πού θά ὑπάρχει πάνω στά σχεδιάσματα· σχόλια, στά ὁποῖα δέ θά χρειάζεται νά καταφεύγει κανεῖς κάθε φορά πού θά παίρνει στά χέρια του τά σχεδιάσματα, ἀλλά μόνο σάν του γεννηθοῦν ὀρισμένα ἀπορήματα, ἢ ὅταν θελήσει νά συμβουλευθεῖ τή βιβλιογραφία, τῆς ὁποίας οἱ γενικότεροι ὡς τώρα τίτλοι σημειώνονται πῶς πάνω σσ. 210-211.

Ἡ διαίρεση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας κατὰ τήν ἀρχαιότητα εἶναι ἀποτέλεσμα—πρῶτα καί κύρια— ἔθνικῶν καί πολιτικῶν συνθηκῶν καί κατὰ δεύτερο μόνον λόγο γεωγραφικῶν. Ὅλα σχεδόν τά ὀνόματα τῶν διαφόρων χωρῶν ὀφείλονται στά φύλα καί στά ἔθνη πού κατοίκησαν ἢ ἐπικράτησαν κατὰ περιοχές: Αἰολίς, Ἰωνία, Δωρίς, Μυσία, Λυδία, Καρία, Λυκία, Παμφυλία, Πισιδία, Φρυγία, Βιθυνία, Παφλαγονία, Γαλατία, Λυκαονία, Ἰσαυρία, Καππαδοκία, γιά νά περιοριστοῦμε στά γνωστότερα καί ἐπισημότερα μόνον ὀνόματα. Ἐλάχιστες περιφέρειες, ἀπό τίς πῶς μικρές, μπορούν νά παίρνουν τ' ὄνομά τους ἀπό τήν πρωτεύουσά τους: π.χ. Τρωάς. Τέλος, ἀπό τίς μεγάλες περιφέρειες μόνον μία ἔχει ὄνομα δηλωτικῶς τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσης: ὁ Πόντος· ἀλλά ἡ ἔκταση στήν ὁποία ἐπικράτησε νά δίνεται τοῦτο ἀνταποκρίνεται περίπου στά ὅρια τοῦ βασιλείου πού βαπτίστηκε ἔτσι. Ἡ συμβολή τῆς γεωγραφικῆς διάπλασης στήν ἐξάπλωση τῶν ὀνομάτων ἐγκτεῖται ἀκριβέστερα: α) στό ὅτι ἡ φυλετικῆ καί πολιτικῆ ἐπέκταση τῶν διαφόρων ἔθνικῶν στοιχείων ἐπηρέαστηκε ἀπό τά γεωγραφικά δεδομένα καί ὀλοκληρώθηκε μέσα σ' ὀρισμένα φυσικά ὅρια· β) στό ὅτι κάθε μεταγενέστερη μεταβολή στή χρήση τῶν ὀνομάτων, εἴτε αὐτόματη, εἴτε ἐπίσημη, εἴτε λόγια, δέν μπορούσε παρά ν' ἀνταποκρίνεται σέ κάποια ἄλλα φυσικά ὅρια.

Οἱ φάσεις, ἀπό τίς ὁποῖες πέρασε ἡ διαίρεση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας σέ διαμερίσματα, εἶναι πάρα πολλές. Ἄν οἱ μετακινήσεις λαῶν καί οἱ ἐξωτερικές κατακτήσεις, πού κατὰ καιροὺς ἐπέφεραν ριζικές ἀλλοιώσεις στό χάρτη

τῆς Ἀνατολῆς, δὲν ἦσαν γεγονότα καὶ τόσο συχνά, δὲν ἔλειψαν ὁμως ποτὲ καὶ οἱ τοπικοὶ πόλεμοι, οἱ δυναστικὲς ἀναταραχές, τὰ διοικητικὰ μέτρα, γιὰ νὰ προκαλοῦν κατὰ πυκνὰ χρονικὰ διαστήματα, πότε ἐδῶ καὶ πότε ἐκεῖ, περισσότερο ἢ λιγότερο σημαντικὲς μετακινήσεις ὁρίων. Στους χάρτες δὲ σημειώσαμε παρὰ μόνο μερικές, ἐκείνες ποὺ ἐξυπηρετοῦν τὶς ἀνάγκες τοῦ Κέντρου. Καὶ πρῶτα-πρῶτα παραλείψαμε τὶς φάσεις τὶς παλιότερες ἀπὸ τὸ 1200 π.Χ., ἐποχὴ τῆς εἰσβολῆς τῶν θρακο-φρυγικῶν φύλων (Φρυγῶν, Βιθυνῶν, Παφλαγόνων, Μυγδόνων κ.ἄ.) ποὺ κατέλυσαν τὴ χεττιτικὴ αὐτοκρατορία, ἀπώθησαν ἢ υπερκάλυψαν μεγάλο μέρος ἀπὸ τοὺς παλιότερους πληθυσμοὺς καὶ γενικὰ ἄλλαξαν τὴν ἐθνικὴ καὶ πολιτικὴ ὄψη τῆς Μικρᾶς Ἀσίας γιὰ χίλια περίπου χρόνια. Πράγματι, ἡ προγενέστερη ἀπὸ τὸ 1200 κατάσταση δὲν ἄφισε ἴχνη στὴν κατοπινὴ διαμόρφωση τῶν διαμερισμάτων τῆς μικρασιατικῆς χερσονήσου. Ἀντίθετα, ἡ μεταγενέστερη κατάσταση ἐπέζησε κάτω ἀπὸ τὴν *περσικὴ* κατάκτηση ὡς μέσα στὴν *ἐλληνιστικὴ* ἐποχὴ, καὶ πέρα ἀκόμη ἀπ' αὐτή, ἀφοῦ ἀποτέλεσε τὴν ἀφετηρία γιὰ τὶς ὑπερότερες μεταβολές. Ἀπὸ τὶς ἀλλαγές ποὺ σημειώθηκαν μετὰ τὸ 1200 π.Χ. ἀποτυπώσαμε στους χάρτες, σύμφωνα μὲ τὶς ἀνάγκες τοῦ Κέντρου, μόνο τὶς κυριότερες —ἐκείνες ποὺ μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν σταθμοί.

α) Ὅρια τῶν μικρασιατικῶν χωρῶν πρὶν ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση

Πρώτη περίοδος: ἀπὸ τὸ 1200 π.Χ. ὡς τὸ 300 περίπου π.Χ. Ὅταν σταμάτησαν οἱ ἐπιδρομὲς καὶ διαμορφώθηκε μιὰ σταθερότερη κατάσταση, τὰ θρακο-φρυγικὰ φύλα βρέθηκαν ἐγκατεστημένα σὲ μιὰ περιοχὴ ποὺ ἄρχισε ἀπὸ τὰ παράλια τῆς Προποντίδας καὶ τοῦ Δυτικοῦ Πόντου καὶ εἰσχωροῦσε βαθιὰ στοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Τὸ ἐπικρατέστερο ἀπ' αὐτὰ, οἱ Φρύγες, ἴδρυσαν (12ος-8ος αἰ.) ἓνα ἰσχυρὸ κράτος ποὺ ἀνατολικά ἔφτασε ὡς τὸν Εὐφράτη καὶ δυτικὰ κατέλαβε περιοχές τῆς Λυδίας ὡς σὲ μικρὴ ἀπόσταση ἀπὸ τὰ παράλια, ὅπου οἱ ἑλληνικὲς ἐγκαταστάσεις. Ἀλλὰ τὸ ὄνομα τῆς Φρυγίας, τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ τὴν κλασικὴ ἐποχὴ (7ος-4ος αἰ.) διατηρήθηκε σὲ μιὰ πιὸ περιορισμένην ἔκταση, πάντως μεγαλύτερη ἀπὸ ἐκείνη στὴν ὁποία ἄρχισε νὰ ἀποδίδεται ἀπὸ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια καὶ ἔπειτα. Πράγματι, ὡς τὴν ἀρχὴ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. ἡ Φρυγία ἀπλωνόταν ὡς τὴν Προποντίδα καὶ μ' ἓνα διάδρομο ποὺ ἔβγαине στὸν Εὐξείνιο χῶριζε τὴ μικρὴ τότε Βιθυνία ἀπὸ τὴν Παφλαγονία· κατεῖχε δηλαδὴ τὴν Τρωάδα (σὰν ὑποδιαίρεσή της) καὶ ἐδάφη ποὺ ἀργότερα πέρασαν στὴ Μυσία καὶ στὴ Βιθυνία: ἡ περιοχὴ αὐτὴ λεγόταν εἰδικότερα «Φρυγία ἢ πρὸς Ἑλλήσποντον» ἢ «Μικρὰ Φρυγία», γιὰ νὰ διακρίνεται ἀπὸ τὸ τμήμα νότια ἀπὸ τὸν Ἐρμό ποὺ χαρακτηριζόταν «Μεγάλῃ Φρυγία». Πρὸς Ἀνατολὰς ἡ Φρυγία ἔφτανε τότε ὡς τὸν Ἄλυ καὶ τὴ λίμνη Τάττα (Tuzgolu): περιλάμβανε δηλαδὴ τὰ τρία τέταρτα τῆς μεταγενέστερης Γαλατίας. Πρὸς ΝΑ ἔκτεινόταν σ' ἐδάφη ποὺ ἀργότερα ἀποδόθησαν στὴ Λυκαονία: ὁ Ξενοφῶν τοποθετεῖ τὸ Ἴκόνιο στὰ σύνορα τῶν δύο

χωρῶν καὶ τοῦτο συμφωνεῖ μὲ τὸ γεγονός ὅτι ἀπὸ κεῖ περνάει καὶ ἡ γραμμὴ ὡς τὴν ὁποία ἔφτανε πολὺ ἀργότερα ἀκόμη ἢ διάδοση τῆς φρυγικῆς γλώσσας. Τὰ σύνορα τῆς Φρυγίας πρὸς τὴν Πισιδία, τὴν Καρία καὶ τὴ Λυδία ἄλλαξαν σὲ πολὺ μικρότερη κλίμακα ὡς τὴν ἑλληνιστικὴ καὶ τὴ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ.

Ἡ *Βιθυνία* πρὶν ἀπὸ τὰ ἑλληνιστικὰ χρόνια περιοριζόταν σὲ μιὰ στενὴ λουρίδα γῆς, ἀνάμεσα στὴν Προποντίδα καὶ στὸν Εὐξείνιο Πόντο, πού ἀνατολικά δὲν ξεπερνοῦσε τὶς ἐκβολὲς τοῦ *Σαγγάριου*.

Ὅσο γιὰ τὴν *Παφλαγονία*, ἀπὸ τὰ δυτικὰ ὀριζόταν ἀπὸ τὰ ὄρεινὰ συγκροτήματα *Megri Dag* καὶ *Ala Dag*. Ἀνατολικά, κατὰ τὸν *Ξενοφῶντα*, ἔφτανε ὡς τὰ *Κοτύωρα* κατ' ἄλλους συγγραφεῖς, ὡς τὸν Ἄλυ. Πρὸς τὰ νότια, περιλάμβανε τὴν Ἄγκυρα ὡς τὰ χρόνια τοῦ Ἀλέξανδρου.

Σ' ὅλη τὴν ἔκταση ἀνατολικά ἀπὸ τὴν Παφλαγονία, τὴ Φρυγία καὶ τὴ Λυκαονία καὶ βόρεια ἀπὸ τὸν Ταῦρο δινόταν τὸ ὄνομα τῆς *Καππαδοκίας*³.

Νότια ἀπὸ τὶς δύο αὐτὲς ὄροσειρὲς σχημάτισαν κράτος οἱ Κίλικες πρὸς γύρω στὰ 600 φαίνεται ὅτι κατεῖχαν ἐπίσης τμήματα τῆς *Καππαδοκίας* καὶ τῆς *Παμφυλίας*.

Μὲ τὸ τελευταῖο τοῦτο ὄνομα οἱ Ἕλληνες χαρακτήριζαν μιὰ στενὴ λουρίδα γῆς, ὅπου εἶχαν ἐγκατασταθεῖ Ἕλληνες ἄποικοι, ἀπὸ τὸ ἀκρωτήριο Ἱερά Ἄκρα (*Kilidonya*, τοπωνύμιο πού διατηρεῖ τὴν ὀνομασία τῶν ἀπέναντί του *Χελιδονίων νήσων*) ὡς καὶ τὴν περιοχὴ τῆς Σίδης καὶ τὶς ἐκβολὲς τοῦ ποταμοῦ *Μέλανος* (*Manavgat Tsai*).

Σὲ μεταγενέστερη ἐποχὴ, θὰ τὸ δοῦμε πιὸ κάτω, τὰ ἀκραῖα σημεῖα τῆς *Παμφυλίας* μετακινήθηκαν πρὸς Ἀνατολὰς. Τὰ βόρεια σύνορά της, πρὸς τὴν Πισιδία, εἰκάζονται.

Ἡ *Λυκία*, ὡς καὶ τὴν ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ ἦταν μικρότερη κατὰ τι ἀπὸ ὅ,τι ἔγινε μόλις τὸν 10 αἰ. π.Χ. Πρὸς Ἀνατολὰς ἔφτανε, ὅπως εἶπαμε, μόνον ὡς τὴν Ἱερά Ἄκρα, ἀφήνοντας στὴν *Παμφυλία* τὴ στενὴ παραλία πρὸς τὸν κόλπο τῆς Ἀττάλειας: ἡ σχετικὴ μαρτυρία τῶν ἀρχαίων γεωγράφων συμπήπει μὲ τὴν παρατήρηση ὅτι οἱ *λυκιακὲς ἐπιγραφὲς* δὲν ξεπερνοῦν τὴν ὄροσειρὰ τῶν *Σολύμων* πού δεσπόζει στὴν παραλία αὐτῆ. Πρὸς Βορρὰ ἔμεναν ἔξω ἡ *Καβαλὶς* καὶ ἡ *Μιλυάς*. Πρὸς Δυσμὰς τὰ σύνορα περνοῦσαν ἀνάμεσα στὴν *Τελμησσό* καὶ στὰ *Δαίδαλα*, πού λογίζονταν *καρικὰ*.

Τὰ ἀνατολικά ὄρια τῆς *Καρίας* εἶναι ἀμφίβολα· συνήθως τοποθετοῦνται στὴν ὄροσειρὰ τοῦ *Honazdag*, ἀν καὶ στὸ ὄροπέδιο τῶν *Ταβῶν* (*Tavas Ovasi*) κατοικοῦσαν *Φρύγες* καὶ *Πισίδες* ἀνάμεικτοι μὲ *Κάρες*. Τὰ σύνορα μὲ τὴ *Λυδία* περνοῦσαν ἀπὸ τὸ βουνὸ *Μεσωγίς* μᾶλλον, παρὰ ἀπὸ τὴν κοίτη τοῦ *Μαιάνδρου*.

Ὅπως οἱ *Φρύγες*, ἔτσι καὶ οἱ *Λυδοὶ* ἱδρυσαν ἓνα ἰσχυρὸ κράτος πού στὰ

3. Καταχρηστικὰ βέβαια, γιατί ὁ πληθυσμὸς τῆς βόρειας ζώνης περιλάμβανε διάφορα φύλα: *Λευκοσύρους*, *Χάλυβας* κ.ἄ.

χρόνια τῆς ἀκμῆς του (6ος αἰ. π.Χ.) ἔθεσε ὑπὸ τὸν ἔλεγχό του μεγάλη ἔκταση τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο ὡς τὸν Ἄλυ. Ἀλλὰ τὸ ὄνομά τους ἔμεινε σὲ μιὰ μικρότερη περιοχή: βόρεια ἀπὸ τὴ Μεσωγίδα καὶ τὴν κοιλάδα τοῦ Μαιάνδρου, νότια ἀπὸ τὴ γραμμὴ Γέρμης (Soma) - Καρσεῶν (Sindirgi) - Συνάου (Simav) καὶ δυτικά ἀπὸ τὸ Πανάσιον πεδῖον (Banaz).

Στὰ παράλια τῆς Μυσίας, τῆς Λυδίας καὶ τῆς Καρίας εἶχαν ἐγκατασταθεῖ —ἀνάμεσα στὰ 1400 καὶ 700 π.Χ.— Ἑλληνες ἀποικοι: βόρεια, ἀπέναντι στὴ Λέσβο καὶ ὡς τὸ Σίπυλον ὄρος, κυρίως Αἰολεῖς· στὸ κέντρο, ἀπὸ τὴ Φώκαια ὡς τὸ Ποσίδειον ἀκρωτήριον, ἰωνικά προπάντων στοιχεῖα· νοτιότερα, στὴν Ἀλικαρνασσὸ καὶ στὴν Κνῖδο, Δωριεῖς. Ἀντίστοιχοι ἑλληνικοὶ πληθυσμοὶ κρατοῦσαν καὶ τὰ ἀπέναντι νησιά: Αἰολεῖς κατὰ πλειοψηφία στὴ Λέσβο καὶ τὴν Τένεδο· Ἴωνες, ἀνάμεικτοι μ' ἄλλους Ἑλληνες, τὴ Χίο καὶ τὴ Σάμο· Δωριεῖς τὰ Δωδεκάνησα. Οἱ ὀνομασίες Αἰολίς, Ἰωνία, Δωρίς ἔχουν μόνον ἔθνικὸ καὶ πολιτικὸ περιεχόμενο: σημαίνουν τὶς περιοχὲς ὅπου ἐπικράτησαν Αἰολεῖς, Ἴωνες, Δωριεῖς. Καμιὰ ἀπ' αὐτὲς δὲν ἔχει γεωγραφικὸ ἀντίκρισμα: καὶ οἱ τρεῖς περιλάμβαναν, ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά, νησιά καί, ἀπὸ τὴν ἄλλη, ὀρισμένα ἠπειρωτικὰ ἐδάφη, χωρὶς φυσικὰ ὄρια, κάποτε καὶ χωρὶς συνέχεια.

Ὅταν, ἐπὶ Δαρείου τοῦ Α' (522-486), τὸ περσικὸ κράτος χωρίστηκε γιὰ πρώτη φορὰ σὲ σατραπείες, ἡ Μικρὰ Ἀσία ἀποτέλεσε τέσσερις ἀπ' αὐτὲς: τὴν πρώτην, ποὺ περιέλαβε τοὺς Ἑλληνες τῶν δυτικῶν παραλίων, τοὺς Κάρες, τοὺς Λυκίους, τοὺς Μιλύες⁴ καὶ τοὺς Παμφύλους· τὴ δεύτερη, στὴν ὁποία ἀνῆκαν Μυσοί, Λυδοί, Λασόνιοι, Καβαλεῖς καὶ Ὑγενεῖς⁵· τὴν τρίτην, μὲ τοὺς Φρύγες, τοὺς Παφλαγόνες καὶ τοὺς Καππαδόκες· τὴν τέταρτην, στὴν ὁποία περιῆλθαν οἱ Κίλικες. Εἶναι χαρακτηριστικὸ τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ *Ἡρόδοτος*, ποὺ ἀποτελεῖ τὴν πηγὴ μας, ἀναφέρει ἐθνότητες καὶ ὄχι χῶρες σὰν τὰ στοιχεῖα ποὺ ἀποτέλεσαν τὶς σατραπείες: ἔνδειξις γιὰ ἐκεῖνο ποὺ ὑπογραμμίσαιμε ἀπὸ τὴν ἀρχή, ὅτι δηλαδὴ ἀρχικὰ προεῖχε ὁ ἐθνικός, ὄχι ὁ γεωγραφικός χαρακτήρας τῶν διαφόρων περιοχῶν. Ἀργότερα ἐπῆλθαν μεταβολὲς στὸν ἀριθμὸ καὶ στὴν ἔκταση τῶν μικρασιατικῶν σατραπειῶν, συχνὰ χωρὶς ἀνταπόκριση μὲ τὰ ἐθνικὰ ὄρια: γιὰ τοῦτο καὶ ἡ περσικὴ διοικητικὴ διαίρεση δὲν εἶχε μονιμότερη ἐπίδραση στὴ διαμόρφωση τῶν μικρασιατικῶν διαμερισμάτων.

Δεύτερη περίοδος: Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ· 300 π.Χ. - 133 π.Χ. Κατὰ τὴ χρονικὴ αὐτὴ περίοδο τῶν συνεχῶν δυναστικῶν μεταβολῶν καὶ πολέμων τὰ ὄρια τῶν ἐπικρατειῶν μεταβάλλονταν διαρκῶς· ἀλλὰ λίγα σχετικὰ γεγονότα ἐπέφεραν σημαντικὲς μόνιμες ἀλλαγὲς στὴ διάκριση καὶ τὴν ὀροθεσίαν τῶν χωρῶν τῆς Μικρᾶς Ἀσίας.

1. Ἡ ἐπέκταση τοῦ πρὶν ἀσήμαντου κράτους τῆς Βιθυνίας (ἔγινε βασι-

4. Φύλο ποὺ κατοικοῦσε βόρεια ἀπὸ τοὺς Λυκίους.

5. Ἐπίσης οἱ Καβαλεῖς κατοικοῦσαν βόρεια ἀπὸ τοὺς Λυκίους. Οἱ Ὑγενεῖς εἶναι ἄγνωστο ἀπὸ ἀλλοῦ.

λειο στις ἀρχές τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.), πού μὲ διαδοχικὲς κατακτήσεις ἔφτασε γύρω στὰ 200 π.Χ. στὰ ἐξῆς ὄρια: Ρύνδακος ποταμός, ὄρος Ὑλύμπος, ἀντερείσματα τοῦ μικρασιατικοῦ ὑψίπεδου ἀνάμεσα στὸν Σαγγάριο καὶ στὸν Θύμβριο ἢ Τέμβριο (Porsuk), ὡς τὴ συμβολὴ περίπου τῶν δύο αὐτῶν ποταμῶν· ἀπὸ κεῖ ἡ ὀροθετικὴ γραμμὴ ἔπαιρνε κατεύθυνση ΒΑ, περνοῦσε, πιθανότατα, ἀπὸ τὸ Benli Dag, γύριζε πρὸς Βορρά, ἄφηνε στὴ Βιθυνία τὴν πόλη Κρήτεια (Gerede) καὶ ἔφτανε στὴ θάλασσα ἀνατολικά ἀπὸ τὴν κοιλάδα τοῦ Βιλλαίου (Filyos). Οἱ ἀρχαῖες ἑλληνικὲς ἀποικίαι Χαλκηδῶν καὶ Ἡράκλεια ἔμειναν ἀνεξάρτητες ὡς τὴν ἐποχὴ πού ἡ περιοχὴ περιῆλθε στοὺς Ρωμαίους. Ἀπὸ τότε ἐπικράτησε νὰ δίδονται στὴ Βιθυνία τὰ ὄρια τοῦτα. Ἡ ἐπέκταση τῆς Βιθυνίας ἐγένεε σ' ἐδάφη τῆς Φρυγίας τοῦ Ἑλλησπόντου (βλ. πρὸ πάνω, σ. 213). Τὸ ὄνομα αὐτὸ δὲν ἀναφέρεται πιά ἀπὸ τὶς πηγὲς καὶ τὸ ὑπόλοιπο τμῆμα τῆς περιοχῆς ἀποδίδεται στὴ Μυσία.

2. Ἡ εἰσοδος τῶν Γαλατῶν στὴ Μικρὰ Ἀσία, μετὰ τὴν ἐξωσὴ τους ἀπὸ τὴ Θράκη (277 π.Χ.), καὶ ἡ ἐγκατάστασή τους στὴν Ἀνατολικὴ Φρυγία, καὶ σὲ τμήματα τῆς Παφλαγονίας καὶ Καππαδοκίας. Τὰ ἐδάφη αὐτὰ λογίζονται πιά σὰν ἰδιαίτερη χώρα μὲ τ' ὄνομα Γαλατία.

3. Ἡ ἴδρυση, ἐπίσης *στις ἀρχές τοῦ 3ου αἰῶνα*, τῶν δύο βασιλείων, τοῦ Πόντου καὶ τῆς Καππαδοκίας, πού ἐπέφερε τὴ διάκριση τῆς ἀρχικὰ μεγάλης χώρας πού ἔφερε τὸ δεύτερο ὄνομα σὲ δύο τμήματα. Τὰ ὄριά τους διαμορφώθηκαν στὴ γραμμὴ Pasa Dag - Cicei Dag - Jalyrunar Dag - Ak Dag - Gurleik Dag. Τὸ βασίλειο τοῦ Πόντου καταλάμβανε ἀρχικὰ τὴ Βόρεια Παφλαγονία (βόρεια ἀπὸ τὸ ὄρος Ὀλύγασος) καὶ τὸ ἄκρο δυτικὸ τῆς περιοχῆς πού σήμερα λέγεται Πόντος. Ἡ Ἀμαστρις καὶ ἡ Ἀμισὸς κατακτιήθηκαν τὸν 3ο αἰῶνα· ἡ Σινώπη, τὰ Κατύωρα, ἡ Κερασοῦς κατὰ τὶς ἀρχές τοῦ 2ου· γιὰ μικρὸ διάστημα (180-179) οἱ βασιλεῖς τοῦ Πόντου ἀπέσπασαν τὸ Τίειον ἀπὸ τὴ Βιθυνία. Πρὸς Νότο, κατέλαβαν τὴ Γαλατία. Τὴ μεγαλύτερη ἔκτασή του, ὥστόσο, τὸ βασίλειο τοῦ Πόντου τὴν πῆρε ἀργότερα, τὴν ἐποχὴ τῶν συγκρούσεων μὲ τοὺς Ρωμαίους.

Στις μεγάλες αὐτὲς μεταβολὲς ἄς προσθέσουμε καὶ μιὰ ἄλλη, μικρότερη: τὴ μετάρθεση τῶν ἀνατολικῶν ὀρίων τῆς Παμφυλίας, γύρω στὰ 200 π.Χ., ἀπὸ τὶς ἐκβολὲς τοῦ Μέλανος (βλ. σ. 214) στὸ ἀκρωτήριο Κορακήσιον ἢ ἀκόμη ἀνατολικότερα, στὸ ἀκρωτήριο Ἀνεμούριον. Ἡ μετακίνηση αὐτὴ δὲ φαίνεται νὰ συνδέεται μὲ πολιτικὰ γεγονότα: ἴσως λοιπὸν νὰ εἶναι ἀποτέλεσμα νέων ἐκτιμήσεων καὶ ἀντιλήψεων, εἴτε ἐπιστημονικοῦ εἴτε πρακτικοῦ χαρακτήρα.

β) Ὅρια τῶν ρωμαϊκῶν ἐπαρχιῶν τῆς Μ. Ἀσίας

Ἡ ρωμαϊκὴ ἐποχὴ (βλ. χάρτη) γιὰ τὴ Μικρὰ Ἀσία ἀρχίζει τὸ 133 π.Χ., ὅταν ὁ τελευταῖος Περγαμηνὸς βασιλεὺς, ὁ Ἄτταλος Γ', κληροδότησε στοὺς Ρωμαίους τὸ κράτος του, πού περιλάμβανε τὴ Μυσία, τὴ Λυδία, τὴν Αἰολίδα, τὴν Ἰωνία, τὴν Καρία —ἐξω ἀπὸ τὶς παλιὲς ἠπειρωτικὲς κτήσεις τῆς Ρόδου, ἀνεξάρτητες ἀπὸ τὸ 167 π.Χ.—, τὴ Φρυγία, τὴ Λυκαονία καὶ

μέρος της Πισιδίας. Οί Ρωμαῖοι σχημάτισαν τότε μιὰ ἐπαρχία, πού ὀνόμασαν Ἀσία (Provincia Asiae), ὅπου περιέλαβαν τὴ Μυσία, τὴ Λυδία, τὴν Αἰολίδα, τὴν Ἴωνία, τὴν Καρία, μαζί με τὶς παλιὲς κτήσεις τῶν Ροδίων, καὶ τὴ δυτικότερη Φρυγία. Ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα μέρη τῆς κληρονομίας παρεχώρησαν: τὴ Φρυγία στὸν Μιθριδάτη Ε΄ τοῦ Πόντου, τὴ Λυκαονία στοὺς γιουὺς τοῦ Ἀριαραθῆ τῆς Καππαδοκίας. Μετὰ τὴ δολοφονία τοῦ Μυθριδάτη, βρῆκαν τὴν εὐκαιρία νὰ πάρουν πίσω τὴν Φρυγία, πού τὴν πρόσθεσαν στὴν ἐπαρχία τους. Τὸ 84 π.Χ. διαλύοντας τὴν ὁμοσπονδία τῶν Κιβυραιωτῶν, ἔνωσαν μετὰ τὴν Ἀσία τὰ Κίβυρα καὶ παραχώρησαν τὴν περιοχὴ τῆς Καβαλίδος στὸ Κοινὸ τῶν Λυκίων.

Δεύτερη κατὰ σειρὰ ρωμαϊκὴ ἐπαρχία ἦταν ἡ Βιθυνία, πού κι αὐτὴ πέρασε στοὺς Ρωμαίους μετὰ κληρονομιά, ὅταν πέθανε ὁ Νικόδημος Γ΄ (74 π.Χ.). Δέκα χρόνια ἀργότερα, μετὰ τὴν ἦττα τοῦ Μιθριδάτη τοῦ ΣΤ΄, ἡ ἐπαρχία τούτη μεγάλωσε μετὰ τὴν προσθήκη ἑνὸς μέρους ἀπὸ τὰ ἐδάφη του: τῆς Β. Παφλαγονίας καὶ τῆς ζώνης τοῦ Πόντου ὡς τὴ Φαρνάκεια (Κερασούντα). Ἡ ἐπαρχία ἀπὸ τότε λεγόταν Bithynia et Pontus.

Τὸ βασίλειο τοῦ Πόντου τὴ στιγμὴ τῆς ὑποταγῆς του εἶχε τὴ μεγαλύτερη ἔκταση τῆς ἱστορίας του. Ὁ Μιθριδάτης ὁ ΣΤ΄ εἶχε ἀνακτήσει τὴ Γαλατία πού ἀποστάτησε ὅταν ἦταν ἀνήλικος, εἶχε καταλάβει τὴ Μικρὴ Ἀρμενία καὶ ὅλες τὶς ἐκτάσεις ἀνάμεσα σ' αὐτὴν καὶ στὴν Τραπεζούντα καὶ εἶχε ἐπεκτείνει τὴν ἐπικυριαρχία του στὰ φύλα πού κατοικοῦσαν τὴν παραλία ἀπὸ τὴν Τραπεζούντα ὡς τὸν Καύκασο. Οἱ κτήσεις τοῦ Μιθριδάτη ΣΤ΄ πού ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Βιθυνίας-Πόντου μοιράστηκαν ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους σὲ διάφορους τοπικοὺς δυνάστες, καθὼς καὶ στοὺς φίλους τους ἡγεμόνες τῆς Παφλαγονίας, τῆς Γαλατίας, τῆς Μικρῆς Ἀρμενίας. Ἡ περιοχὴ ἀνατολικά ἀπὸ τὸν ποταμὸ Ἴριν δόθηκε ἀργότερα, ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο, στὸν Πολέμονα, ἄλλοτε ἡγεμόνα τῆς Τραχειῆς Κιλικίας: γι' αὐτὸ ἀπὸ τότε λέγεται, ἐπὶ αἰῶνες, Pontus Polemoniacus. Ἡ Μικρὴ Ἀρμενία ἄλλαξε πολλὰς φορὲς χέρια: ἀπὸ τὸν Καίσαρα δόθηκε στὴν Καππαδοκία· ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο στὸν Πολέμονα· ἀπὸ τὸν Ὀκτάβιο, ἀφοῦ γιὰ ἓνα μικρὸ διάστημα ἔγινε ἀνεξάρτητη, δόθηκε πάλι στὴν Καππαδοκία (20 π.Χ.).

Τρίτη κατὰ σειρὰ ἐπαρχία, μετὰ τὸ ὄνομα Cilicia, σχηματίστηκε ἀπὸ τὴν Κιλικία, τὴν Παμφυλία καὶ τὴν Ἰσαυρία πού κατακτήθηκαν ἀπὸ τὸν Πομπήιο τὸ 67 π.Χ. Λίγο ἀργότερα προστέθηκαν σ' αὐτὴν τὸ δυτικὸ τμήμα τῆς Λυκαονίας, τρεῖς «διοικήσεις» (λατ. conventus, δικαστικὲς περιφέρειες) — Κιβύρας - Λαοδικείας, Ἀπαμείας, Συννάδων, πού ἀποσπάστηκαν ἀπὸ τὴν ἐπαρχία τῆς Ἀσίας, καὶ ἡ Κύπρος. Ἀλλὰ γρήγορα, τὸ 49 π.Χ., οἱ τρεῖς «διοικήσεις» ἔξαγύρισαν στὴν Ἀσία, στὴν ὅποια λίγο ἀργότερα προστέθηκαν ἡ Δυτικὴ Πισιδία μετὰ τὴ Μιλυάδα καὶ ἡ Παμφυλία. Ἡ Κύπρος παραχωρήθηκε ἀπὸ τὸν Ἀντώνιο στὴν Κλεοπάτρα. Τὸ 44 π.Χ. ἡ Πεδινὴ Κιλικία ἐνώθη μετὰ τὴ Βόρεια Συρία. Ἀργότερα δόθηκε κι αὐτὴ στὴν Κλεοπάτρα καὶ τὰ ὑπόλοιπα τμήματα τῆς ἐπαρχίας, πού διαλύθηκε, σὲ φίλους καὶ ὑποστηρικτὲς τοῦ Ἀντωνίου.

Στό μεταξύ ή Λυκία, ανεξάρτητη άκόμη, είχε μεγαλώσει. "Όπως είδαμε, τό 84 π.Χ., οί Ρωμαίοι τής είχαν δώσει την Καβαλίδα. Λίγο άργότερα, την εποχή πού οί Ρωμαίοι καταλάμβαναν την Παμφυλία, τό Κοινό τών Λυκίων κέρδιζε έδαφος πρós 'Ανατολάς, φτάνοντας ώς την παραλία του κόλπου τής Παμφυλίας, και πρós Δυσμάς, μεταφέροντας τά σύνορα στον 'Ινδό ποταμό. Μετά την άνακήρυξη τής σ' έπαρχία του ρωμαϊκού κράτους, τό 43 π.Χ., επεκτάθηκε και πρós Βορρά, γιατί προστέθηκαν σ' αυτήν ή Κιβυράτις, πού άποσπάστηκε από την 'Ασία άκόμη μιá φορά, και ή Μιλυάς. Έτσι ή Λυκία απέκτησε τά φυσικά όρια τής όμώνυμης χερσονήσου μόλις τόν 1ο αιώνα π.Χ. 'Η έπαρχία ολοκληρώθηκε με την προσθήκη και τής Παμφυλίας.

Τήν εποχή τών πολέμων του 'Αντωνίου με τόν 'Οκτάβιο, ό 'Αμύντας, παίζοντας διπλό παιχνίδι, κατόρθωσε με δωρεές και τών δύο να συγκεντρώσει υπό την έξουσία του τή Γαλατία, τμήμα τής Φρυγίας, τή Λυκαονία, την Πισιδία, την 'Ισαυρία, τή Δύση τής Παμφυλίας και μέρος τής Τραχείας Κιλικίας. "Όταν πέθανε, τό 25 π.Χ., οί κτήσεις του περιήλθαν στους Ρωμαίους, πού σχημάτισαν μιá νέα έπαρχία. 'Η Galatia, έτσι ονομάστηκε, έξω από την όμώνυμη χώρα περιλάμβανε τή Λυκαονία, την Πισιδία, τή Νοτιοανατολική Φρυγία. 'Η Τραχεία Κιλικία παραχωρήθηκε στον 'Αρχέλαο τής Καππαδοκίας.

'Η τελευταία αυτή χώρα έγινε ρωμαϊκή έπαρχία τό 17 μ.Χ., αφού πέθανε ό ήγεμόνας πού αναφέραμε.

'Ο Πολεμονιακός Πόντος διατηρήθηκε σαν ανεξάρτητο κράτος ώς τό 64 μ.Χ., όποτε ενώθηκε με την έπαρχία τής Γαλατίας. Οί άμυντικές άνάγκες του κράτους εναντίον τών κινδύνων, πού άρχισαν νά δημιουργούνται ανατολικά από τόν Ευφράτη, όδήγησαν τόν αυτοκράτορα Βεσπασιανό στην άπόφαση νά δημιουργήσει μιá μεγάλη έπαρχία, πού περιέλαβε τή Γαλατία, τή Βόρεια Πισιδία, τή Λυκαονία, την Καππαδοκία, την Παφλαγονία, τόν Πολεμονιακό Πόντο, καθώς και τή Μικρή 'Αρμενία και την Κομμαγηνή πού προσαρτήθηκαν τό 72 μ.Χ. Τήν ίδια έπίσης εποχή καταργήθηκαν και διάφορες μικρές ήγεμονίες πού οί Ρωμαίοι είχαν άφήσει άνάμεσα στις μικρασιατικές έπαρχίες τους. 'Αλλά ή μεγάλη αυτή διοικητική μονάδα άποδείχτηκε, όπως ήταν έπόμενο, πολύ δυσκολοκυβέρνητη. Για τούτο τό λόγο ό Τραϊανός άποκατέστησε την έπαρχία Γαλατίας και δημιούργησε μιá νέα έπαρχία μ' έδάφη τής Καππαδοκίας, τής Μικρής 'Αρμενίας και του Πολεμονιακού Πόντου (ανάμεσα 107 και 113 μ.Χ.).

'Η παρακολούθηση τών μεταβολών στον αριθμό τών έπαρχιών και στη διαδρομή τών συνόρων τους έχει λιγότερο ενδιαφέρον για τό Κέντρο ώς τό τέλος του 3ου αιώνα.

'Υπογραμμίζουμε μόνο δύο γενικά φαινόμενα: ότι καθ' όλο αυτό τό χρονικό διάστημα επικρατεί ή τάση για μεγάλες διοικητικές περιφέρειες, ίσες με δύο, τρεις ή και περισσότερες άρχαίες χώρες, και ότι οί συνεχείς μεταθέσεις τών συνόρων τους όδηγοΰσαν σιγά σιγά, κατά περιοχές, λιγότερο ή περισσότερο μακριά από την άρχαία όροθεσία.

Ἡ τάση γιὰ τὴ συγκρότηση μεγάλων ἐπαρχιῶν πῆρε τέλος μὲ τὴ μεταρρύθμιση τοῦ Διοκλητιανοῦ (γύρω στὰ 300 μ.Χ.). Ὁ αὐτοκράτορας αὐτὸς αὐξήσε τὸν ἀριθμὸ τους μικραίνοντας τὴν ἔκτασή τους. Ἔτσι στὴ θέση τῆς ἐπαρχίας Ἀσίας δημιουργήθηκαν ἕξι νέες: Ἑλλησπόντου, Ἀσίας, Καρίας, Λυδίας, Φρυγίας, Πακτιανῆς καὶ Φρυγίας Salutaris. Ἡ ἐπαρχία Βιθυνίας καὶ Πόντου τριχοτομήθηκε σὲ Βιθυνία, Παφλαγονία καὶ Διόσποντο. Ἀπὸ τὴν ἐπαρχία Γαλατίας προέκυψαν Γαλατία καὶ Πισιδία (ἡ τελευταία περιλάμβανε τὴ Λυκαονία). Ἡ Κιλικία ἔδωσε μιὰ νέα ὁμόνυμη ἐπαρχία καὶ τὴν Ἰσαυρία. Ἡ μεγάλη μονάδα ποῦ ἔφερε τὸ ὄνομα τῆς Καππαδοκίας κατανεμήθηκε σὲ Καππαδοκία, *Μικρὴ Ἀρμενία* καὶ Πολεμονιακὸ Πόντο.

Συνολικὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν μικρασιατικῶν ἐπαρχιῶν αὐξήθηκε ἀπὸ ἕξι σὲ δεκαεπτὰ.

Ἡ τάση αὐτὴ ἐξακολούθησε καὶ κατὰ τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες. Τὸν τέταρτον αἰῶνα χωρίστηκαν ἡ Λυκία ἀπὸ τὴν Παμφυλία, ἡ Πισιδία ἀπὸ τὴ Λυκαονία καὶ μοιράστηκαν στὰ δύο ἡ Καππαδοκία (I καὶ II), ἡ Κιλικία (I καὶ II), ἡ Μικρὴ Ἀρμενία (I καὶ II). Ὁ Διόσποντος μετονομάστηκε, γιὰ νὰ τιμηθεῖ ἡ Ἁγία Ἐλένη, σ' Ἑλενόποντο. Τὸν πέμπτον αἰῶνα μοιράστηκε στὰ δύο ἡ Γαλατία (Galatia I καὶ Galatia Salutaris) καὶ δημιουργήθηκε, ἀπὸ τμήματα ποῦ ἀποσπάστηκαν ἀπὸ τὴ Βιθυνία καὶ τὴν Παφλαγονία, μιὰ ἀκόμη ἐπαρχία, ὁ Ὀνωριάς. Ἡ διοικητικὴ αὐτὴ διαίρεση ποῦ διατηρήθηκε, μὲ μικρὲς μεταβολές, ὡς τὸν ἔβδομον αἰῶνα, ὅταν ἄρχισαν νὰ δημιουργοῦνται τελειῶς νέες διοικητικὲς περιφέρειες, τὰ θέματα, ἀποτέλεσε ἐπίσης τὴ βάση γιὰ τὴν ἀρχικὴ ὀροθεσία τῶν μικρασιατικῶν μητροπόλεων.

Στὰ χαρτογραφικὰ σκαριφήματα φαίνεται καλὰ πόσο πολὺ διαφέρουν στὴν ἔκτασή τους καὶ στὴ διαδρομὴ τῶν ὁρίων τους οἱ μετὰ τὸν Διοκλητιανὸ ρωμαϊκὲς ἐπαρχίες ἀπὸ τὶς παλιὲς μικρασιατικὲς χῶρες, τῶν ὁποίων φέρουν τὰ ὀνόματα.

Τελειώνοντας, θεωροῦμε σκόπιμο νὰ ἐπισύρουμε τὴν προσοχὴ τῶν συνεργατῶν μας σὲ μερικὰ γεγονότα, ἢ ἄγνοια τῶν ὁποίων μπορεῖ νὰ προκαλέσει συγχύσεις.

Στὴ διεθνή βιβλιογραφία, τὰ ὀνόματα τῶν διαφόρων μικρασιατικῶν διαμερισμάτων —χωρῶν ἢ ἐπαρχιῶν— ἀποδίδονται *συνήθως* στὴν ἔκταση ποῦ κάθε φορὰ ἀπαιτοῦν οἱ περιστάσεις, π.χ. τὸ ὄνομα τῆς Φρυγίας ἀποδίδεται στὴν ἔκταση ποῦ κάλυπτε ἡ κατὰ τὴν ἀρχαϊκὴ καὶ κλασικὴ ἐποχὴ, ἢ κατὰ τοὺς ἀλεξανδρινοὺς χρόνους, ἢ μετὰ τὸν Διοκλητιανὸ, ἀνάλογα μὲ τὴν ἀφορμὴ στὴν ὁποία ὀφείλεται ἡ μνεΐα του. Ὅταν ἓνα ὄνομα ἀναφέρεται γενικὰ καὶ χωρὶς συγκεκριμένη χρονικὴ ἀνταπόκριση, ἀπεικονίζει συνήθως τὴν κατάστασι τῶν χρόνων γύρω ἀπὸ τὸ τέλος τῆς ἀλεξανδρινῆς ἐποχῆς καὶ τὴν ἀρχὴ τῆς ρωμαιοκρατίας. Τὰ πράγματα εἶναι διαφορετικὰ στοὺς Μικρασιάτες λόγιους, ποῦ γιὰ διάφορους λόγους ἦσαν περισσότερο ἐξοικειωμένοι μὲ τὶς ἐκκλησιαστικὲς πηγές: αὐτοὶ μὲ τὰ ὀνόματα Πισιδία, Λυκαονία κτλ. ἐννοοῦν τὰ ἐδάφη στὰ ὁποῖα οἱ ὀνομασίες αὐτὲς δίνονταν κατὰ τοὺς αἰῶνες

πὸ ἡ ἐκκλησιαστικὴ διοίκηση διαμορφωνόταν πάνω στὸ πρότυπο τῆς πολιτικῆς, δηλαδὴ ἀκριβῶς κατὰ τὴν ἐποχὴ ἀπὸ τὸν Διοκλητιανὸ ὡς τὸν Ἡράκλειο.

Αὐγούστος 1959